

LANDARAK: GARAUDUNAK (ALEDUNAK)

Ejipto'ko Faraon'en aldian, ugariak ziran garia gai daben ipuiñak Oiñarriko egia auxa da: gari barik ezin leike ogirik edo opillik egin.

Ejiptoarrak garia ereiteko sasoian Osiris jainkoaren irudi bat sartzen eben lurpean, uzta barriagaz bera be barriro jaoi daiten. Iñoz gizakiren bat edo idi gorriren bat eskintzen eutsoen eta idi orren autsak aidean zabaltzen ebezan, kolore gorri ori garialearentzat ona zalako.

Iris jainkoak be bariaren alde egiten eban.

Grezia'tarrak Demeter esaten eutsoen eta onen irudia-ri landara-buru bat ipinten eutsoen buruan ereinda.

Orreik ipuin utsak dira. Ale bakoitxak bere sasoia dauka eltzeko baiña gaur be gauza arrigarria da gizakiak ezin egin dauan ale bat eskuetan eukitea!

K.a. sei-bat gizaldi bizi ziran erriak, garagarra, garia, oloa, kizkia ta artatxikia ezagutzen ebezan.

Mesopotamia'n garagarra ta garia nastau egiten ebezan garagardoa egiteko.

Erromatarrak aledun bi orreik ogia egiteko erabilten ebezan garia eta ogi ori oso gogoko izan da arrezkero XVIII gizaldira arte eta Norwega'ko erri batzutan orain-diño be erabilten da.

Zikirioa edo zentenoa Turkestan'etik ekarria da eta onen urunagaz egiten diran opillak lili ubelaren usaiña dauke. Ogi au zan erdi-arogan alemanen janari gurena.

Kizkia, gari-antzekoa da izan be, Nepal eta Mantxurian sortua da eta andik XV Gizaldian ekarria. Errusia'n barazkitzat dauke eta utsik naiz gariari lotuta ogia egiteko erabilten dabe.

Oloa edo abena zabal dabil gure artean eta basa-olotik aldatua da. Eslabia'n zukua ateraten eutsoen, anglosajoiak lapikoan egozteko artzen eben eta guk oloagaz gaur be bizkotxoak egiten doguz. Zamarako abereai emoten be ona da.

Artoa Ameriketatik ekarriak eban Ermaniar baten eta XVI gizaldian erein eban emen lenengoz. Gaur milla ta berreun arto-mota ezagutzen dira. Kolon ameriketara joan baiño lenago Aztekak eta mayak ereten ebe artoa eta txitxa deritxan edaria be egiten eben garau onegaz. Euskaldunak morokilla egiten doguz artoagaz eta asturitarrak «borona» Taloa ta artoa ugari izan dira gure artean.

Baiña begiratu dagiogun astiroago gure eguneroko ogiari.

Udako oporraldia amaitzen danean, urrillean, zelai zabal-zabalean idi buztarriak asten ziran lurra lantzen eta ereitereako tajutzen.

Gero lur-gaiñean gari-azia zabaltzen da parrastaka. Azi bakoitxak ebagi bat dauko erdian eta urre kolorekoa da, baiña aldi andi bat igaroten da ereiten dan taju orretara azi barria agertu arte. Onelan:

Azitxua lurrean sartzen da, naikoa sakon gorantz jaten daualako, eta gero giroaren zain dago, izotzak lan-

darea il be egin leike. Negua igaroten danean, azal orlegi meeak estaltzen dau lurra, orreitarako landara bakoitxak ogeta amar azi emon daiketz. Uztailla eldu baiño lenago elduko da, lur batzutan, beroetan, ariñago.

Ikuspegi ederra gari-arlo luze zabalak eldu ondoren erakusten dabena.

Lenago segeagaz ebagiten zan, baiña orain tramankulu aundiak dagoz garia zorroan sartu arte gertatzeko. Eta galtsua ona izaten da abereen janari lez, asketan ipinteko.

Gariari autsa kentzeko antxiña artzea erabilten zan aizetan, gero tramankuluak etorri ziran zeregin au beteteko. Eta gari garbia gertu dago errotara eroateko eta urun biurtzeko.

Uru onegaz lenago bakoitxak egien eben etxerako ogia etxe-aurreko laban edo subeteko autspean, baiña orain ogigilleak irabazi aundiak ateraten dabez ogia salduta. Ba-dira orregaitiño, baserrietan ogi gozoa egiten jarraitzen dabena eta ogi onek aste osorako balio izaten dau.

Eun urun-kilok eun eta berrogeta bost kilo ogi emoten dauz, urun-lorearena izaten da zuriena eta au erabilten da gozokiak egiteko.

Ori da gari-azi txikiaren edestia.

Birmania'n ugoloa edo artatxikia (mijo) ereiten dabil Sabi deritxon neska bat eta otoitz au egiten dau «Zatoz, artatxikiaren espirtua, zatoz sortalderik naiz sartaldetik, txorien paparretik, ibaiko berdearen naiz tximiñoaren matrailletik, elefantearen zurretik. Zatoz naiz Asum'etik naiz Birmania'tik, zatoz urriñeko bakar-errietatik artatxikiaren arnasa, zatoz aizetegi guztietatik, zatoz».

Neskatilla orrek ba-ekian berak espirtua eukala eta artatxikiak (mijoak) be alan uste eban.

Aurten ez dogu goserik izango, diño aateak, au zoriona! Kontuan artu lur osoan irutatik bik mijoak jaten debala. Geuk be jaten genduan artoa etorri baiño lenago. Bi milla artatxiki-mota baiño geiago dagoz munduan.

Alde aurreratuetan baserrian lortzen dan artatxikia jaten da, baiña toki txiroetan mendietan sortzen dana dabe janari.

Kristo'ren aldi inguruan eroan eben landara au Korea'ra eta Asia'ra, baiña ordurako ezaguna zan Mesopotamia'n Alexander'en sasoian.

Antxiñatik entzuten da Aljerian gau izartsuetan kuskuzaratea, artatxikia eioten dabillen emakumearena da eta berak egiten dauan janaria da kuskusa.

Lau metro luze be euki leikez landara oneik. Kaukasos'tik Siberai'ra artatxikia ugari ikusikok dozu, eslabitarrak egositzen jaten dabe eta esklabo baltzak Afrika'tik Ameriketa'ra eroan dabe. Mundua guztian daukagu.